

OPTATIVUL ÎN SFERA CONJUNCTIVULUI, ÎN SCRISORI ROMÂNEȘTI DIN VEACURILE AL XVI-LEA ȘI AL XVII-LEA

„[...] dintre limbile romanice, limba română a dat cea mai mare extensiune întrebuințării conjunctivului [...]”.

(Frâncu 2000, p. 7)

0. PRELIMINARII

0.1. În contribuția noastră, ne propunem ca, pe baza unor repere teoretice moderne de analiză lingvistică, să interpretăm fapte de limbă vechi care permit urmărirea modului în care au apărut, s-au dezvoltat și s-au răspândit anumite structuri optative la nivel microenunțial și macroenunțial, de-a lungul anilor. Pe lângă discutarea unor repere teoretice adiacente, analiza noastră va fi una preponderent diacronică, bazându-se pe exemple din cele mai vechi scrieri românești aparținând stilului epistolar.

0.2. Alegerea documentelor precizate și datate în titlul comunicării noastre, în vederea ilustrării uneia dintre modalitățile optativului românesc (numit, în continuare, „conjunctivul-optativ”)¹, se explică prin faptul că, în afara unor predoslovii, enunțurile ce au în structura lor un conjunctiv cu valoare de optativ sunt prezente în scrieri de mică întindere din epocă, unde apar structuri atât simple, cât și complexe, putându-se identifica adesea, pe lângă formulele tipice ale cancelariilor domnești, și caracteristici ale limbii populare.

0.3. Am avut în vedere perioada biruinței scrisului românesc, în care se pot observa mult mai bine nu numai formarea enunțurilor optative, cu ezitățile și stângăciile justificabile, ci și modul în care s-a ajuns la o cristalizare particulară a tipurilor de enunț vizate în această cercetare.

Am pornit în analiza exemplurilor de la premisa că, în veacurile de început ale limbii române, limba cărților bisericești nu putea oferi atât de multe situații care să fie relevante pentru discuții de tipul celor enunțate, deoarece acestea erau datoare

¹ Din perspectiva gramaticii tradiționale, sintagmele *condițional-optativ* și *conjunctiv-optativ* sunt amândouă justificate, însă, în studiul nostru, avem în vedere optativul ca modalitate de enunțare.

unor modele slavonești care circulau în epocă. De asemenea, am dorit să avem la îndemână un corpus de texte unitar și structural, și tematic, care să fie relevant pentru demersul întreprins.

0.4. În acest sens, Ion Gheție (1997, p. 59) afirmă că „pentru a cunoaște evoluția graiurilor dacoromâne, trebuie să ne adresăm, înainte de toate, textelor neliterare, adică documentelor de tot felul (notițe, scrisori, acte felurite), mai puțin celor ieșite din cancelariile domnești ori metropolitane. E deasupra oricărei îndoieli (și faptul a fost subliniat în repetate rânduri) că documentele, alcătuite de regulă de persoane puțin instruite, au capacitatea de a reflecta mai veridic limba vorbită”, iar Rodica Zafiu (2001, p. 179) consideră că „genul epistolar dispune de atestări dintre cele mai vechi, de la începutul scrisului în limba română [...] și doar prestigiul genurilor majore a făcut ca istoria limbii literare să nu fie scrisă din perspectiva sa”.

1. REPERE TEORETICE

1.1. Studiul atent al scrisorilor permite, fără îndoială, decelarea unor aspecte care facilitează o mai bună circumscriere a unor modalități de enunțare, în această situație găsindu-se și cea optativă care, din varii motive, a fost încadrată fie la modul condițional-optativ, fie la conjunctiv ori imperativ, grupare care se justifică prin faptul că, la bază, au stat criterii diferite, de unde și eterogeneitatea interpretării acestuia.

1.2. Înainte însă de a discuta pe marginea faptelor de limbă diacronice, am considerat necesar să urmărim modul în care este percepută valoarea modală optativă în paginile unor lucrări esențiale de lingvistică românească ce valorifică, în mare parte, noile interpretări din literatura de specialitate occidentală, în special cea anglo-americană și franceză, însă nu exclusiv.

1.2.1. Pe baza unor analize amănunțite de ordin logico-semantic, Constantin Frâncu (2000) consideră că, din punct de vedere structural, în limba română, avem de-a face cu două tipuri de conjunctiv, și anume independent și dependent, primul dintre acestea având ca regent, în fapt, un element suprasegmental – intonația, ce reprezintă „primul element al unei sintagme, în care termenul secund este conjunctivul” (2000, p. 155), iar cel de-al doilea, un element „segmental explicit, care poate fi un lexem (verb sau expresie verbală, substantiv, adjectiv, pronume adverb) sau un morfem (conjuncție), cu care formează o structură binară (sintagmă)” (Frâncu 2000, p. 167).

Autorul menționat identifică două valori marcate prin *relația homosintagmatică intonație + conjunctiv*: *voința și dorința*, ultima dintre acestea interesându-ne în mod expres, în analiza noastră. Din păcate, reprezentantul școlii lingvistice ieșene acordă întâietate intonației, care nu poate fi, din păcate, nici reperată și nici recuperată în textul scris, însă interpretarea formală a conjunctivului-optativ se

susține, iar demersul nostru de analiză vizează structuri în care e prezentă „dorința pură a interlocutorului”.

Constantin Frâncu crede că această din urmă valoare este cea mai veche, „întrucât se putea folosi și înainte de desemantizarea lui *să* (< lat. *si*), de fixarea lui la conjunctiv. De fapt, construcții similare cu cele din româna veche se întâlnesc la scriitorii creștini și în limbile romanice apusene (fr. *Dieu soit loué !; Fasse le ciel que...*)” (2000, p. 161).

Dacă prioritizăm teoria propusă de Frâncu (2000), atunci o putem aplica numai în studiul oralului și mai ales în sincronie, deoarece, în limba veche, identificarea intonației este greu de realizat. Prin urmare, în discuțiile noastre, va trebui să renunțăm la invocarea intonației și să ne bazăm pe caracteristicile formale ale enunțului și pe structurarea sa internă.

Astfel, discuțiile ce vor urma vor privilegia interpretarea unor texte scrise, care oglindesc diferite stadii din evoluția limbii și cristalizarea anumitor construcții ori sintagme, la nivel enunțial. De altfel, o altă ipoteză propusă de Frâncu (2000, p. 166), mai precis frecvența redusă și limitarea întrebuințării subjonctivului-optativ nu se confirmă, deoarece „valoarea sa de dorință și în primul rând de optativ, ireal, eventual”, este, după cum se va vedea în exemplele oferite, destul de bine reprezentată în textele investigate.

1.2.2. Mult mai apropiată de demersul nostru interpretativ, dar și complementară acestuia, pare a fi perspectiva pe care o are în vedere lingvistul ieșean G. Ivănescu. Acesta (2004, p. 206–208) susține că dorința este o formă de voință, însă atenuată, care, dintru început, nu se poate realiza cu certitudine. Într-un mod analog se petrec lucrurile și cu urările. În momentul adresării, cel care le formulează e conștient de faptul că acestea au, în general, șanse reduse de împlinire și, de aceea, strecoară o nuanță de afectivitate și relevă un optimism cu intensitate diminuată.

Același lingvist consideră că, din perspectiva producerii mesajului oral, frazele care exprimă sentimente trebuie însoțite de semnul exclamării, care însă, în cazul nostru, ținând cont de corpusul interpretat, nu intră în discuție. Pentru Ivănescu (2004, p. 207), enunțurile pe care le discutăm în studiul nostru țin de „domeniul stilisticii, nu al sintaxei neafective, și nu trebuie pomenite când studiem sensurile de bază ale conjunctivului”, concepție căreia i se opune radical cea care este avută în vedere în acest volum².

1.2.3. Într-un articol din DSL (p. 362), Gabriela Pană Dindelegan susține că, în ceea ce privește optativul, avem de-a face cu o semnificație modală care arată că „acțiunea sau starea este dorită de autorul ei sau de persoana afectată de stare (*Aș citi un roman bun ; Mi-ar plăcea să câștig*)”, afirmând că este sinonim cu *deziderativul*. De asemenea, autoarea subliniază faptul că există mai multe posibilități de realizare, dintre care le-a reținut pe cele „modale nespecializate (în latină, de ex., se exprima prin formele modului conjunctiv, iar, în limbile romanice, care și-au creat o formă modală de condițional, se exprimă prin acesta)” și pe cele

² Pentru alte detalii, a se vedea introducerea acestui volum.

lexicale, „prin utilizarea unor verbe și perifraze verbale introducând lexical semnificația optativă (rom. *doresc să, am dorința să* ; fr. *souhaiter + inf., désirer + inf.*)”³.

1.2.4. Aceeași lingvistă aduce lămuriri suplimentare asupra acestei semnificații modale, într-un alt articol (*Condițional, -ă*) din lucrarea amintită (2005, p. 130), considerând că „modul condițional exprimă, în condiții sintactice determinate, și altă valoare modală decât cea de condițional optativ, curentă în propoziții principale: vezi *M-aș plimba o oră ; De-ar veni vara*”.

1.2.5. Un demers apropiat de interpretare a optativului poate fi reperat și în paginile noii gramatici academice (GALR, vol. I, p. 366), în subcapitolul **3.2.2.**, redactat de către Dana Manea, care arată că, prin formele de condițional, se pot exprima și procese reperabile la primul nivel al axei deontice. Astfel, „procesele comunicate sunt prezentate ca dorință sau intenție. Un enunț ca *Dan ar cânta* exprimă faptul că Dan nu «acționează» într-un anumit fel, ci are numai dorința sau intenția de «a cânta». În această situație, condiționalul actualizează semnificația de optativ (*deziderativ*)”⁴.

Din punct de vedere structural, se pare că optativul este mai ușor de perceput „în cazul formelor de persoana 1 și 4, unde implicarea vorbitorului este marcată mai puternic” (*Ce-aș merge acolo !*) și apare, în general, în „propoziții independente nemarcate afectiv (*Ileana ar pleca/ar fi plecat la mare în această vacanță*), în propoziții exclamative (*Ce-aș mai mânca o ciocolată*) [...], dar și în propozițiile regente (*Am rămâne în lună, pe disc...*, T. Arghezi, *Mirele*) sau în subordonate (*Sclavele mele râd și-mi arată că m-ar învăța bucuroase practicile lor.* – M. Sadoveanu, *Creanga de aur*)”. Dana Manea (GALR, vol. I, p. 367) ține să precizeze că, în afara construcțiilor anterioare, cu o valoare de proces *deziderativ*, condiționalul optativ „apare în urări, în imprecății și blesteme. (*Usca-s-ar izvoarele toate și marea, / Și stinge-s-ar soarele ca lumânarea.* – T. Arghezi, *Blesteme*)”.

1.2.6. La rândul lor, autorii GBLR (p. 610), mulți dintre aceștia aderând la interpretările din GALR⁵, consideră că putem repera, pe lângă celelalte tipuri de enunțuri descrise, și enunțuri optative, care au caracteristici bine conturate, dintre care se detașează cele cu marcatorul *de* (mai rar *dacă*), în poziție enunțială primă, și cu verb la modul condițional-optativ: *De-ar veni odată!* Optative sunt și enunțurile augurale și imprecative cu verbul la condițional optativ (*Fire-ar să fie !*) sau conjunctiv (*Arză-l-ar focul!*). Pot intra în această clasă și enunțurile cu verb la condițional-optativ, persoana, 1, care exprimă o dorință (*Aș mânca un măr*), nu și cele de persoanele a 2-a și a 3-a, care descriu o dorință și se includ astfel între asertive (*Ai mânca/Ar mânca un măr*)”.

³ A se vedea, în acest sens, și punctul de vedere exprimat de Ligia Stela Florea (2016 b, 2.1.).

⁴ Aici ar fi vorba despre un enunț declarativ care exprimă intenția unei terțe persoane (Florea 2016a, 4.1.).

⁵ Însă abordarea acestora diferă în ultima parte de cea realizată de Dana Manea (GALR, p. 367).

1.2.7. În SOR (p. 23), se precizează că formele condiționale „employ a volitional auxiliary and associate the conditional meaning with an optative value, covering this zones of the irrealis semantic domain that other Romance languages express by the means of subjunctive forms”.

1.2.8. În studiul introductiv din acest număr al revistei, Ligia Stela Florea (2016a) relevă că structurile optative și enunțurile cu aceeași valoare trebuie analizate cu atenție și că „pour qu'on puisse parler de modalité optative, il faudrait que l'énoncé dénote une attitude actuelle du locuteur, un désir ou une intention qui concerne ses rapports avec l'autre, comme dans *Aș bea un pahar cu apă* par exemple”. Prin urmare, optativul trebuie să fie ancorat în viitor și să se raporteze la un fapt ce are să se întâmple, după momentul realizării enunțului optativ.

1.2.9. După cum se observă, enunțurile optative cu *să* sunt mai puțin discutate. Am putut totuși identifica unele puncte de reper în interpretarea acestora în volumul al doilea al GALR (p. 391), unde se precizează că „redând un proces *dorit*, conjunctivul apare în propoziții regente ale unor enunțuri complexe, corespunzătoare propozițiilor independente exclamative menționate mai sus (compară: *Eu să fiu sănătos, că voi trece și necazul ăsta [sic!]; Când ne-o fi mai rău, așa să ne fie!*”). Considerăm că aici ar fi trebuit aduse unele clarificări, căci astfel de enunțuri sunt strâns legate de optativ, și mai puțin de imperativ. Nuanța optativă este mult mai ușor perceptibilă și poate fi examinată mai bine, reconstituindu-se structurile de adâncime, care presupun și repere extralingvistice, cum ar fi experiența de viață sau invocarea divinității:

- (1) „Și să dă Dumnezeu să fiți dumnăvoastră sănătoș, amin” (SB, scris. 3, p. 30).
- (2) „Și mila lui Dumnezeu să fie tot cu dumneata din toată voința poftim” (SB/SD, scris. LXVIII, p. 88).

Conjunctivul se integrează unor structuri optative care se constituie ca enunțuri independente, în urma suprimării verbului deziderativ de dinaintea conjuncției. În studiul introductiv, Ligia Stela Florea (2016a) amintește, pe bună dreptate, că „la phrase optative donne forme grammaticale à un acte de souhait, tandis que la phrase injonctive donne forme grammaticale à un acte de volonté”.

1.2.10. De asemenea, optativul stă sub semnul unei expresivități mult mai pronunțate, care poate fi observată mai bine în stilul epistolar, unde expeditorul încearcă să se apropie de destinatar, apelând la formule clișeizate, însă expresive, care au un rol bine definit, și anume de a-l determina pe cel căruia îi este adresată scrisoarea să dea curs unei anumite solicitări. În fapt, precum în cazul condiționalului, și conjunctivul este un mod al cărui timp „de referință poate fi «prezentul» sau «viitorul»”, iar procesul denumit „poate fi considerat imaginat, incert, probabil, *dorit*, (non)obligatoriu, permis sau interzis” (GALR, vol. I, p. 447).

2. INTERPRETĂRI ȘI DETALIERI

2.1. Ținând cont de structura destul de complexă adesea a diverselor scrisori medievale românești, ne vom opri la interpretarea urărilor finale, care sunt așezate după expunerea faptelor care au determinat redactarea scrisorilor (există și situații în care urările lipsesc). În majoritatea cazurilor, urările sunt redactate în slavonă sau în română (Transilvania și Țara Românească) și aproape exclusiv în română, în Moldova, mai ales în nord (DÎ, p. 43). Probabil că, în anumite cazuri, avem de-a face și cu calcuri după model slavon, ceea ce atestă faptul că, uneori, se oscila în alegerea unor formule deziderative, însă, în ce ne privește, le-am analizat doar pe cele românești. Cum însă scopul acestui studiu este de a releva aspecte care țin de rolul optativului în scrierile precizate mai sus, vom interpreta exemple reperate în paginile crestomațiilor sau culegerilor de texte vechi românești.

2.2. Analiza atentă a faptelor de limbă va permite identificarea unor anumite constante ce ne ajută să urmărim modul în care au fost structurate urările din finalul scrisorilor, cu valoare evidentă de optativ. Se observă că multe dintre acestea au un mod de organizare internă bine definit, începând, într-un număr important de situații, cu un *și* concludiv care anticipă urarea și, evident, finalul scrisorii. Rodica Zafiu (2001, p. 183) arată că „formulele de urare, aproape fixe ca mai simplele formule de salut, valorează prin funcție mai mult decât prin conținut. De aceea, probabil, inovația extremă este evitată: le-ar face de nerecunoscut, deci nefuncționale”.

2.3. După cum se va observa infra, conjunctivul este unul dintre modurile cel mai des folosite, caracterizând, în special, textele juridice (Chivu 2000, p. 52), însă și documentele de cancelarie sau cele cu un caracter privat, valorile sale semantice putând fi identificate în cadrul enunțurilor. Formele de conjunctiv prezent din enunțurile discutate exprimă, de fapt, stări viitoare sau realizări ipotetice, greu de atins. Potrivit lui Constantin Frâncu (2000, p. 51), valorile secundare ale conjunctivului (dorință și eventualitate) reprezintă „efecte de sens pe care conjunctivul le capătă în vorbire, datorită echivalenței lui cu condițional optativul, mod plasat în sistem în imediata apropiere a conjunctivului”:

- (3) „Și să afle aiasta scrisore a mē sănătoș pre domēvostră, o g(ospod)i, amin” (SB, scris. 8, p. 34).
- (4) „Și să vă găsească aciaștă poținea scrisoare a noastră în bună pace de la Dumnedzău adevărat” (DB, scris. LXVI, p. 51).
- (5) „Să vă cruțe Dumnedzău cu pače și cu sănătate în veaci” (DB, scris. LXXXII, p. 61).
- (6) „Și să petreaceț dumneavoastră cu pače și cu sănătate întru ai mulți și buni de la Dumnedzău, amin” (DB, scris. XCIII, p. 70).

2.4. Uneori, morfemul conjunctivului lipsește, ceea ce imprimă enunțului o nuanță afectivă mai pronunțată (Ivănescu 2004, p. 207), care facilitează, într-un anumit fel, orientarea spre interlocutor, iar acțiunea este plasată undeva în viitor, cu o perspectivă de realizare ipotetică, dacă nu ireală. Lipsa mărcii gramaticale de

conjunctiv se justifică așadar printr-o apropiere de cel căruia i se adresează mesajul⁶:

- (7) „*Dăruiască* milostivul Dumnedzău să fii dumneata sănătos și vesel, cu toată casa dumnetale și să fii dumneta bun frate și priaten cu toată inima dumneatali. Să fii dumneta sănătos” (SB, scris. 22, p. 47).

2.5. Privitor la informația gramaticală a verbului, acesta se află la conjunctiv, timpul prezent, fiind întrebuițat, în special, *a fi*, cu valoare copulativă (operator copulativ), care, împreună cu numele predicativ de proveniență adjectivală (grup adjectival), formează un predicat complex (GBLR, p. 477). În structurile optative inventariate, se poate observa că poziția de nume predicativ este ocupată aproape exclusiv de adjectivul *sănătos*, ceea ce dovedește o oarecare specializare a acestuia în enunțurile optative din textele epistolare, fie acestea de cancelarie sau private. Se pare că, în (8), locutorul se putea limita la al doilea conjunctiv, însă a preferat să dubleze/să întărească, printr-o construcție nebișnuită cu verbul *a dărui*, conjunctivul-optativ⁷:

- (8) „Și Dumnădzău să dăruiască să afle ceastă scrisoare a noastră pre dumneata *sănătos* și *veasel*, depreună cu toată cinstită casa dumitale ω χc amin” (DB, scris. LXXXIII, p. 62).
- (9) „Și se fiț *sănatoș* cu toț oamenii voștri într-ani mulți și buni, amin” (SB, scris. 1, p. 28).
- (10) „Și să dē Domnădzău să fiți domnăvoastră *sănătoși* în bucurie și cu pace bune, amin” (SB, scris. 5, p. 31).
- (11) „De aceasta facem știre Măriilor Voastre, să fiți *sănatoș*” (DB, scris. CXXXI, p. 99).
- (12) „De-această, vă dămu în știre și Dumnezeu să vă ție *sănătoși* și întru pace bună, amin” (DÍ, scris. XVIII, p. 113).

2.5.1. Așadar, realizarea tipică a numelui predicativ în enunțurile care ne-au reținut atenția rămâne cea adjectivală, care este prezentă „încă din primele documente originale românești, în secolul al XVI-lea. În poziția de nume predicativ, sunt atestate, în întreaga epocă (indiferent de tipul de text sau regiune), atât adjective propriu-zise [...] sau locuțiuni adjectivale [...], grupuri adjectivale analizabile, dar unitare semantic, cât și adjective participiale [...] sau numerale [...], însoțite uneori de determinări sintactice” (Stan 2013, p. 123).

2.6. Pe lângă copulativul *a fi*, sunt prezente și alte verbe care sugerează încadrarea formelor gramaticale de conjunctiv în sfera optativului (*a veseli*, *a lungi*, *a găsi*, *a umbri*), urmate de circumstanțiale modale (*cu pace și cu sănătate*, *din toată voința*) ori temporale (*întru ai mulți și buni*, *întru ai mulți și buni*, *pururea*, *în tot ceasul*, *în veaci* etc.), care au rolul de a contribui la complinirea enunțurilor din punct de vedere semantic și de a sugera perenitatea urării:

⁶ Vezi infra, și exemplul 14.

⁷ Vezi și exemplele (23–27).

(13) „Pântru acăia dăm știre domniitale. Și să te veselești⁸ de la Dumnedzău, adevăru” (SB, scris. 7, p. 33).

(14) „Aceae dăm știre. Dumnezeu *lungească* zilele domitale, amin” (DÎ, scris. XCIII, p. 185).

(15) „Și să vă găsească aciastă poținea scrisoare a noastră în bună pace de la Dumnedzău adevărat” (DB, scris. LXVI, p. 51).

(16) „și mila lui Dumnezeu *pururea să umbrească* pe Măria Ta” (SB/SD, scris. LVIII, p. 77).

(17) „De aceste mă rog Măriei Tale; și mila lui Dumnezeu *rog în tot ceasul ca să fie* cu Măria Ta” (SB/SD, scris. LXVII, p. 87).

(18) „Și mila lui Dumnezeu *să fie tot cu dumneata din toată voința* poftim” (SB/SD, scris. LXVIII, p. 88).

(19) „*Să vă cruțe* Dumnedzău *cu pace și cu sănătate în veaci*” (DB, scris. LXXXII, p. 61).

(20) „Și să *petreaceț* dumneavoastră *cu pace și cu sănătate întru ai mulți și buni* de la Dumnedzău, amin” (DB, scris. XCIII, p. 70).

(21) „Și să *ție sărătoși într-ai molți și buri*, ca prietini noștri čeia borii, amin” (SB, scris. 10, p. 36).

2.7. De asemenea, se poate observa că apare explicit, în numeroase situații, și verbul *a dărui* ‘a face în așa fel încât, a da’, care imprimă enunțului o nuanță afectivă (a se vedea, astăzi, *Să dea Domnul!*). Verbul în chestiune apare în strânsă legătură cu Dumnezeu, care se găsește în ipostaza de actant implicat în împlinirea urărilor, chiar dacă acestea se află sub semnul incertitudinii sau chiar al irealizabilității. Pe lângă această constanță a întrebuițării verbului *a dărui*, în enunțuri complexe, am remarcat și folosirea, în structură optativă, a verbului *a păzi* (29)⁹:

(22) „Dě-aiasta scriem și dăm știre Mării tale, *să dăruiască* milostivul Dumnedzău dzile multe și bune Mării tale dala Isus Hs. Amin” (SB, scris. 13, p. 39).

(23) „*Să dăruiască* milostivul Dumnedzău să avle acăsta puțână scrisore a noastră sănătoș pre Măria ta și tot svatul Mării tale, amin” (SB, scris. 14, p. 40).

(24) „*Să dăruiască* Dumnedzău să fii Mării Ta sănătos cu tot sfatul Mării Tale întru ai mulți și buni” (DB, scris. LXVIII, p. 53).

(25) „Și *să dăruiască* milostivul Dumnezău să vă afle ceastă scrisoare a noastră prea măriile dumilor vostrea sănătoși o he, amin” (CLitRV, p. 47).

(26) „Și *să dăruiască* milostivul Dumnedzău să afle prea domneata această scrisoare a noastră întru bună pace și cu sănătate, depreună și cu tot Svatul dumitale și cu tot orașul dumile vostre de la Hristos, amin” (SN, scris. XL, p. 73).

(27) „Numai *să dăruiască* milostivul Dumnezeu să petreceți dumneavoastră această veselie cu pace și bună sănătate. De aceasta am scris dumitale. Să fii dumneata sănătos” (SB/SD, scris. LXIII, p. 61).

⁸ Probabil calc structural slav. A se vedea și formula de încheiere din *Scrisoarea lui Neacșu*, 1521 (LRM, p. 4): „*I bog te veselit, amin*”.

⁹ Enunțurile (22) și (28) se apropie de construcțiile din româna actuală, din a căror structură lipsește un al doilea conjunctiv.

- (28) „Și milostivul Dumnezeu să vă *dăruiască* Împărăția cerului Molitfelor voastre” (SB/SD, scris. LX, p. 78).
- (29) „Puternicul și milostivul Dumnezeu să *păzească* pre Măria Ta întru luminată crăia Măriei Tale cu bună sănătate și pace în mulți și fericiți ani” (SB/SD, scris. LVI, p. 74).

2.8. Se observă că sunt unele scrisori în care urările lipsesc, însă, în cele mai multe cazuri, acestea sunt prezente și sunt însoțite de invocarea divinității (1–8, 10, 12–20, 22–29, 39). Trebuie să semnalăm și faptul că, uneori, acest tipar „se laicizează, în sensul că formula nu mai face apel la Dumnezeu”¹⁰ (DÎ, p. 43), după cum reiese din exemplele de mai jos. Aceste structuri anticipă, într-un fel, detașarea de divinitate și o apropiere de formulele de urare populare:

- (30) „Și să fiți Măriile Vostre sănătoși” (SN, scris. XXXIX, p. 70).
- (31) „Să fii domneata sănătos, amin” (CLRV, text 54, p. 164).
- (32) „De aceasta facem știre Mărilor Voastre, să fiți sănătoș” (DB, scris. CXXXI, p. 99).
- (33) „De ačasta forte mă rog Mării tale. Să fii întru mulți ai cu sănătate și cu bună pače, amin” (SB, scris. 15, p. 40).
- (34) „Și să fiți sănătoși cu bună pači întru mulți ai” (SB, scris. 17, p. 42).
- (35) „Alt, pohtim pre dumnevoastră să ne fiți priiatini buni, cum ne-ați fost și mai denainte vreamē”¹¹ (DB, scris. LVI, p. 41).
- (36) „Și să hiți sănătoși, amin” (SB, scris. 11, pp. 37).
- (37) „Și, cu atâta obârșind, să fiți dumnevoastră sănătoși” (SB/SD, scris. LXIII, p. 80).

2.9. În structurarea enunțurilor optative¹², sunt incluse și pronume de reverență sudate sau nu (1–3, 6–8, 10, 13, 18, 20, 26–27, 31, 35, 37, 43) ori locuțiuni pronominale de politețe (11, 16–17, 22–25, 29, 32–33), care presupun, cum e firesc, adresarea directă și respectarea rangurilor sociale. În multe cazuri, aceste pronume trebuie subînțelese (4–5, 15, 19, 21, 28, 34, 36), ceea ce dovedește că acestea sunt implicite în structurile optative. Putem remarca, de altfel, și preferința pentru așezarea pronumelor imediat după operatorul copulativ al predicatului complex (mai rar predicat simplu), intercalările fiind mai rare:

- (38) „De estē dau ștere *dumnelor vostre*, șe să feți sārătoș întru Hs., amin” (SB, scris. 9, p. 36).
- (39) „Și să hii sănătos *dumneata* de la Dumnedzău, adevăr” (DÎ, scris. CXV, p. 208).
- (40) „Și să fiț *dumile-voastre* sănătoș, adevăr” (DÎ, scris. XCVII, p. 188).

¹⁰ În (22), (38) și (41), se face referire la Iisus Hristos (Hs.).

¹¹ Acest enunț se apropie mai mult de cele care conțin un *verbum rogandi*.

¹² Pe lângă (38–42), Vezi supra și infra exemplele precizate în paranteze.

(41) „Și să fii *dumneata* sănătoasă de la Hs. și să știi *dumneata* că foarte cu cinste vom să ne plătim, amin” (SN, scris. XLVII, p. 84).

2.10. De asemenea, se mai poate observa că variația termenilor de la sfârșitul structurilor nu este foarte mare, fiind folosite atât interjecția *amin*, cât și adverbul *adevăr*¹³ (13, 40–41)/ *adevărat* (4, 15). Uneori acești termeni de încheiere pot lipsi (2, 5, 11, 16–19, 24, 27–30, 32, 34–35, 37), ceea ce dovedește că tipicul de organizare a informației, în cadrul enunțului optativ, nu era întotdeauna respectat:

(42) „Să fii domneata sănătos, *amin*” (CLRV, text 54 p. 164).

(43) „Și să fiți dumile-voastre sănătoș, *adevăr*” (DÎ, scris. XCVII, p. 188).

(44) „Și să fiți Măriile Vostre sănătoși” (SN, scris. XXXIX, p. 70).

3. CONCLUZII

3.1. Având în vedere că majoritatea exemplilor au fost selectate din scrieri epistolare, considerăm că optativul din sfera conjunctivului confirmă valoarea sa deziderativă, deoarece, analizând și alte documente din perioada investigată, se observă că, într-un număr important de cazuri, formulele optative nu sunt prezente (de pildă, zapise sau acte de vânzare cumpărare), aspect care vine în sprijinul cercetării noastre, confirmând faptul că optativul are un rol bine determinat în epistolele vremii și că, adesea, conține o marcă afectivă.

Invocarea divinității ține, în special, de un model ce trebuia respectat, care, în timp, începe să se relativizeze, iar prezența subiectivității este relevată de indicatorii de deixis verbal (în special, morfeme de persoană, de mod sau de timp), la care se adaugă cei adverbiali, reperați în sfera circumstanțialului.

3.2. Faptele de limbă analizate întăresc constatarea lui Constantin Frâncu (2000, p. 166), conform căruia „întrebuințările conjunctivului independent românesc nu prezintă prea mari deosebiri, ele încadrându-se în mediul general romanic”, însă apelând la o serie de formule, care nu au corespondent direct în celelalte limbi neolatine.

Interpretarea enunțurilor optative din vechile scrisori românești a permis identificarea mai multor aspecte dintre care se detașează diversitatea structurală, numărul lor semnificativ, cristalizarea unor sintagme în formularea urărilor, bogăția lexicului românesc ori oscilații în ceea ce privește, mai ales, partea de început a acestora, aspect care anticipă, în special, încărcarea afectivă, care va fi din ce în ce mai pregnantă în veacurile ce vor urma.

¹³ În afara exemplilor de sub (42–44), vezi și celelalte precizate între paranteze.

BIBLIOGRAFIE

- Chivu 2000 = Gh. Chivu, *Limba română de la primele texte până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Variantele stilistice*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2000.
- CLitRV = I. C. Chițimia, Stela Toma, *Crestomație de literatură română veche*, cuvânt-înainte de prof. dr. doc. Zoe Dumitrescu-Bușuleaga, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1984.
- CLRV = Alexandru Mareș (coord.), *Crestomația limbii române vechi*, vol. I (1521–1639), alcătuit de Emanuela Buză, Magdalena Georgescu, Alexandru Mareș și Florentina Zgraon, București, Editura Academiei Române, 1994.
- DB 1899 = Nicolae Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței (Scrisori domnești și scrisori private)*, București, Editura Socecu, 1899.
- DÎ = Gheorghe Chivu et alii, *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru, introducere de Alexandru Mareș, București, Editura Academiei Române, 1979.
- DR, serie nouă = „Dacoromania”, serie nouă, Cluj-Napoca, I, 1994–1995 și urm.
- DSL = Angela Bidu-Vrânceanu et alii, *Dicționar de științe ale limbii*, ediția a 2-a, București, Editura Nemira & Co, 2005.
- Florea 2016a = Ligia Stela Florea, *Introduction: optatif et types de phrase. Réécriture un chapitre de grammaire romane*, supra, în acest număr.
- Florea 2016b = Ligia Stela Florea, *Retour sur l'optatif comme modalité d'énonciation*, supra, în acest număr.
- Frâncu 2000 = Constantin Frâncu, *Conjunctivul românesc și raporturile lui cu alte moduri*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2000.
- GALR = *Gramatica limbii române*, vol. I. *Cuvântul*. vol. II. *Enunțul*. Tiraj nou, revizuit, București, Editura Academiei Române, 2008.
- GBLR = *Gramatica de bază a limbii române*. Ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2016.
- Gheție 1997 = Ion Gheție (coord.), *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, București, Editura Academiei Române, 1997.
- Ivănescu 2004 = G. Ivănescu, *Curs de Sintaxa limbii române moderne*. Editat, adnotat și prefațat de Oana Popârda, Iași, Editura Junimea, 2004.
- LRM = Dan Horia Mazilu (coord.), *Literatura română medievală*. Antologie alcătuită de un colectiv condus de Dan Horia Mazilu, București, Editura Academiei Române–Univers Enciclopedic, 2003.
- SB 1944 = Al. Rosetti, *Scrisori românești din Arhivele Bistriței (1592–1638)*, București, Editura Casa Școalelor, 1944.
- SB/SD 1999 = Nicolae Iorga, *Scrisori de boieri, scrisori de domni*. Ediție îngrijită de Ruxandra Mihăilă, București, Editura Eurosong–Book, 1999.
- SN 1925 = *Scrisori de negustori*. Tipărite cu o prefață pentru Sfatul negustoresc, de N. Iorga, București, [s.e.], 1925.
- SOR = *The Syntax of Old Romanian*, Oxford, Oxford University Press, 2016.
- Stan 2013 = Camelia Stan, *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*, București, Editura Universității din București, 2013.
- Zafiu 2001 = Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, București, Editura Universității din București, 2001.

THE OPTATIVE IN SUBJUNCTIVE MOOD IN ROMANIAN LETTERS
FROM THE 16TH AND 17TH CENTURIES
(Abstract)

This paper aims to use modern theoretical means of analyzing the optative in order to interpret old language facts in Romanian letters from the 16th and 17th centuries. Such short texts allow the analysis of the occurrence, development and spread of certain structures at the level of micro and macro statements. Special focus will be placed on the optative value of the Romanian subjunctive, which is a complex mood with different semantic values.

Therefore, besides the presentation of adjacent theoretical landmarks, a diachronic approach will mainly be used to analyze statements from old Romanian letters.

Cuvinte-cheie: *limba română veche, optativ, conjunctiv, diacronie, scrisori, enunț, urări.*

Keywords: *old Romanian language, optative, conjunctive, diachronic approach, letters, statement, wishes.*

*Universitatea Babeș-Bolyai
Facultatea de Litere
Centrul de lingvistică romanică și analiză a discursului
Cluj-Napoca, str. Horea, 31
adichircu@hotmail.com*